

СПАЛЕНИЙ РОМАН.

“СОБОР” ОЛЕСЯ ГОНЧАРА – ЛІТЕРАТУРА З УКРАЇНИ

Упродовж останніх років український прозаїк Олесь Гончар написав роман “Собор”, який опубліковано в січневому номері українського літературного журналу “Вітчизна”. Невдовзі після того роман надруковано в Харкові окремим виданням, наклад якого склав 100 000 примірників, що надійшли в продаж за ціною лише 29 копійок за екземпляр. Щойно перші з них з’явилися у продажу, “впливові інстанції” вирішили знищити весь наклад, бо книжка нібито утверджувала “ворожу ідеологію”. Група комсомольців увірвалась до книгарні, викинула сотні примірників роману на вулицю, облила їх бензином і підпалила, виголошуючи образливі антиукраїнські та антирелігійні гасла. На той час Гончар святкував свій п’ятдесятий день

народження. На врочистостях із цієї нагоди ювіляр мужньо підтримав ідеї, висловлені у своєму романі. Публіка влаштувала йому овації.

Олесь Гончар широко відомий у СРСР. Письменник як учасник Другої світової війни написав про свої воєнні враження в романі-трилогії “Прапорonosці”. Цю книжку перекладено на російську та інші мови. Гончара було двічі поранено. Його нагороджено за звитяги двома орденами і трьома медалями, відзначено орденом Леніна за внесок у розвиток української культури, обрано депутатом Верховної ради СРСР і членом ЦК Комуністичної партії України, він лауреат Ленінської премії, деякий час був головою Спілки письменників України. Незважаючи на це, його роман потрапив під заборону та знищення; кажуть, що зараз цей твір розповсюджується в Україні нелегально.

Західній громадськості мало відомо про складні інтелектуальні конфлікти в Україні, що розгортаються на тлі гучних політичних подій у східноєвропейських державах-сателітах. У 1960-х роках в Україні з’явилась група молодих письменників, яка викликала велике занепокоєння в цензури та партійного керівництва в Києві та Москві. До неї належали такі талановиті поети, як Ліна Костенко, Віталій Коротич, Іван Драч та інші. Вони порушували філософські й суспільні проблеми, суголосні рухові, що відстоював демократію, народний контроль над урядом і партією, рівність народів, проголошену в Конституції СРСР, та дотримання Статуту ООН щодо прав людини. Нелегальна література, роздрукована або переписана від руки, поширювалась серед студентів, вона доходила також до інших верств населення. Водночас загострювався національний протест проти утисків різних культур і русифікації. Але влада відреагувала різко: усі “націоналісти” або “ревізіоністи” зазнали переслідувань, заарештовані і без публічного судового розгляду відправлені на заслання. Приблизно 200 українських письменників, учених і митців перебувають у таборах. Відповіддю на арешти стало піднесення в поезії ув’язнення як почесної місії. На одному із процесів проти української інтелігенції поетеса Ліна Костенко після проголошення вироку кинула засудженим букет квітів. Пізніше поетесу також засуджено до нетривалого ув’язнення, а деякі її вірші визнано небезпечними. Також представники інтелігенції звертались до уряду із проханням звільнити в’язнів; частину цих петицій підписав і О. Гончар.

Роман Гончара “Собор” – це твір про українську сучасність, радощі і страждання минулих днів, думки та сумніви мислячих українців, долю світу. Гончар знаходить у радянській дійсності багато позитивного та історичного неминучого. Але він вважає, що без рішучих реформ, без повного знищення сталінського догматизму і його руйнівних наслідків у всіх сферах життя, неможливо рухатись далі.

Дія роману відбувається 1963 р. в маленькому селищі Зачіплянка на Дніпрі, яке не знайдете в жодній енциклопедії, проте виникло воно дуже давно, ще коли козаки боролись за волю своєї землі; зараз воно опинилось у центрі промислового району України. Полум'я доменних печей здіймається в задимлене небо, але дух предків-козаків, котрі першими почали видобувати руду, витає над Зачіплянкою та навколо неї. Цей дух уособлюється в соборі, побудованому для козаків українським архітектором XVIII ст., у чудовій пам'ятці українського бароко, що дуже нагадує західні барокові церкви. Величне гроно бань як відображення небесного склепіння – гармонійна суголосність ідеї та матеріалів. Цей храм – органічна частина ландшафту. З минулого в майбутнє, помітний здалеку, у ньому навіть є щось космічне. Напівзруйнований після революції, і це надає йому вночі особливої величності.

Собор стає символом людської долі. “Бережіть собори ваших душ”, – каже один із героїв роману. За сталінських часів знищено багато історичних пам'яток України. У самому Києві зруйновано численні пам'ятки архітектури XI та XII ст. Головною метою було примусити український народ забути про своє минуле. Навіть зараз дамоклів меч нависає над собором. Здавалося, що люди в Зачіплянці байдужі до його долі. Однак коли партійні бюрократи, що відмовились від традицій, заговорили про знесення собору, сколихнулись душі мешканців, робітників та інтелігенції. Виявляється, що собор із його красою та історичним значенням живе в підсвідомості людей. Починається запеклий бій між догматиками, нащадками сталінізму та робітниками й українською інтелігенцією. У цей бій уплітаються обставини повсякденного життя героїв роману і їхня завзята боротьба за національну та соціальну справедливість у радянському суспільстві. Щодо композиції, то роман не має чіткого початку, який губиться в глибинах віків, і не має й кінця. Невідомо, чи буде собор зруйновано. Але народ вірить у непорушність свого минулого і майбутнього, яке з того минулого виростає.

У романі жодного натяку на те, звідки насуваються чорні хмари. Проте постає питання: чому українські культурні пам'ятки світового значення мали зникнути, якщо собор Василя Блаженного на Червоній площі в Москві залишається недоторканим? У цьому питанні криється відповідь: “Завжди знайдеться ескімос, котрий дасть вказівку мешканцям тропіків, як їм поводитися під час спеки”. У романі висміяно тих, хто надає перевагу українсько-російському суржику над рідною мовою. Гончар показує, що робітникам на Дніпрі властива національна гідність. “Людина має пам'ять, що сягає в століття, тим-то вона й людиною є”, – каже один із героїв роману.

У творі також порушується проблема майбутнього національних культур. Гончар пише, що український патріотизм гармонійно поєднується із завданнями комунізму та життєвими інтересами, що стоять перед людством. Історія через мрію проникає в реальність і захоплює молоді уми.

Письменник змальовує картину життя на селі. Чоловіки працюють на заводах або служать в армії. У селі залишилися переважно жінки, дівчата, які старіються без любові та сімейних радощів. Не можна залишати колгосп без дозволу керівництва: людям не видають паспортів. Перед читачем розгортається вражаюча історія розумної, інтелігентної дівчини, котра змушена працювати на

фермі. Вона мріяла про справжню любов і була цинічно обдурена бригадиром колгоспу. Знеславлена й зацькована, без паспорта, вона тікає з колгоспу в Заціплянку. Там вона живе нелегально і “вільно, як птаха”, виношуючи думку про самогубство.

Роман сповнений роздумів. Інженери багато дискутують, молодий спеціаліст Ромко каже студентові Миколі: “Ми з тобою живемо в цинічну епоху. Народили нас матері під кривавим знаком Зодіаку. І, думаєш, це не впливає на наше світовідчуття?”. Він говорить про непевність у всьому світі. Чи не буде людство ще більше заглиблюватись у матеріальні інтереси? Чи слабшатиме й далі сила віри й почуттів? Що таке безсмертя? Які шляхи ведуть до нього? Чому зараз люди такі злі? Що буде з мистецтвом, із цим останнім притулком свободи? На деякі питання маємо лише натяк відповіді.

А тим часом “Собор” Гончара – частина нелегальної літератури в Україні.

Der verbrannte Roman

Olesj Hontschars „Dom“ - Literatur aus der Ukraine

In den letzten Jahren hat der ukrainische Prosasiker Olesj Hontschar den Roman „Sobor“ (Dom) geschrieben, der in der Januarnummer der ukrainischen literarischen Zeitschrift „Wischnyrna“ (Vaterland) erschien. Kurz danach kam der Roman in Charkow als Einzelausgabe in einer Auflage von 100 000 Exemplaren heraus und sollte im öffentlichen Vertrieb nur 20 Kopeken kosten. Man waren die ersten Exemplare zum Verkauf ausgeliefert, da beschlossen „höchste Stellen“, die gesamte Auflage zu vernichten, weil das Buch ein „ideologisch feindselig“ Werk sei. Eine Gruppe von Komsomolen drang in eine Buchhandlung, schleifte einige hundert Exemplare auf die Straße, begoß sie mit Petroleum und zündete sie unter ukrainischen und antirussischen Schimpf- und Schmährufen an. Zur selben Zeit wurde auch der fünfzigste Geburtstag Hontschars gefeiert. Bei der Feier trat der Jubilar für die im Roman von ihm geschilderten Ideen mutig ein. Das Publikum sollte ihm freudigen Beifall.

Olesj Hontschar ist in der UdSSR weithin bekannt. Als Mitkämpfer des Zweiten Weltkrieges veranlaßte ihn seine Kriegseindrücke, die Roman-Trilogie „Praporonositi“ (Fahnenträger) zu schreiben. Das Buch wurde ins Russische und in andere Sprachen übersetzt. Hontschar war zweimal verwundet und für seine Verdienste mit zwei Orden und drei Medaillen ausgezeichnet worden. Er ist Träger des Leninpreises, erhielt für seine Verdienste um die Entwicklung der ukrainischen Kultur den Leninorden, wurde zum Delegierten des Obersten Rates der UdSSR und zum Mitglied des ZK der ukrainischen Kommunistischen Partei gewählt und war einige Zeit Vorsitzender der Vereinigung ukrainischer Schriftsteller. Trotzdem trafen Verbot und Vernichtung seinen Roman; jetzt, sagt man, werde dieses Werk in der Ukraine illegal verbreitet.

Im Schatten der aufregenden politischen Ereignisse in den osteuropäischen Satellitenstaaten entgeht der westlichen Öffentlichkeit die Härte der geistigen Auseinandersetzungen, in der Ukraine. In den sechziger Jahren kam in der Ukraine eine junge Gruppe von Schriftstellern auf, die der Zensur und den Parteiführungen in Kiew und Moskau große Sorgen machen. Sie waren talentierte Dichter, wie Lina Kostenko, Vitalij Korolytsch, Iwan Dratsch. Sie berühren sowohl philosophische wie gesellschaftliche Probleme. Als Hintergrund für diese Schriftsteller macht sich eine Bewegung geltend, die sich für Demokratisierung, Kontrolle von Regierung und Partei durch das Volk, für die Gleichberechtigung der Nationen, die in der Verfassung der UdSSR benannt ist, und für die Verwirklichung der UN-Charta über die Menschenrechte einsetzt. Illegale Literatur, vervielfältigt oder handschriftlich, wird unter der Studentenschaft verbreitet, sie gelangt auch zu anderen Schichten der Gesellschaft. Scharf ist dabei der nationale Protest gegen die Unterdrückung der eigenen Kultur und gegen die Russifizierung. Aber die Regierung reagiert scharf: Alle sogenannten „Nationalisten“ oder „Revisionisten“ werden verfolgt, verhaftet und ohne öffentliche Gerichtsverfahren zur Verbannung verurteilt. Etwa 200 ukrainische Schriftsteller, Gelehrte und Künstler befinden sich

in Lagern. Als Antwort auf die Verbaltungen kam in der Dichtung die Tendenz auf, die Haft als ehrenvoll zu schildern. Bei einem Prozeß gegen ukrainische Intellektuelle warf die Dichterin Lina Kostenko nach dem Urteilsspruch den Verurteilten einen Blumenstrauß zu. Wohl wegen angeblicher Gefährlichkeit einzelner Verse mußte sie eine kurze Gefängnisstrafe verbüßen. Einige Intellektuelle wandten sich an die Regierung mit der Bitte, die Verhafteten freizulassen; eine dieser Briefschreiben trug auch die Unterschrift O. Hontschars.

Hontschars Roman „Dom“ ist ein Werk, in dem zeitgenössische Geschichte der Ukraine, die Leiden und Freuden des Alltags, die Gedanken und Zweifel der denkenden Ukrainer und das Schicksal der Welt behandelt werden. Hontschar findet in der sowjetischen Wirklichkeit viel Positives und gesellschaftlich Notwendiges. Aber er glaubt, daß man ohne entscheidende Reformen, ohne vollständige Beseitigung des stalinistischen Dogmatismus und seiner verwerflichen Folgen auf allen Lebensgebieten nicht weiterkommen kann.

Die Handlung des Romans spielt 1963 in der kleinen Ortschaft Satschiplanka am Dnepr, die zwar keine Enzyklopidie nachweist, die aber vor langer Zeit, als noch die Kosaken für die Freiheit ihres Landes kämpften, entstand; jetzt ist sie zu einem kleinen Städtchen im Osten eines ukrainischen Industriebezirks gewachsen. Die Flammen der Hochöfen züngeln in den vertrauten Himmel empor. Aber der Geist der kosakischen Urzeiten, die als erste das Erz förderten, schwebt über Satschiplanka und seiner Umgebung. Dieser Geist findet sich in dem für die Kosaken von einem ukrainischen Architekteten des 18. Jahrhunderts errichteten Dom verkörpert, in einem wunderbaren Werk des ukrainischen Barocks, das einen spürbaren Hauch westlicher Barockformen widerspiegelt. Ein traumartiges Ensemble der Kuppeln als Ergänzung des Himmelsgewölbes ist ideale Harmonie von Idee und Werkstoff. Dieser Dom ist organischer Bestandteil der Landschaft. Aus der Vergangenheit in die Zukunft, aus der Weite gesehen, birgt er in sich etwas Kosmisches. Verwitterungen, die nach der Revolution aufkamen, verließen ihn bei Nacht eine majestätische Wirkung.

So wird der Dom Symbol menschlicher Schicksale. „Hütet die Dome eurer Seele“, sagt einer der Helden des Romans. Zur Stalinzeit sind viele historische Denkmäler in der Ukraine vernichtet worden. Allein in Kiew wurden zahlreiche Baudenkmäler aus dem 11. und 12. Jahrhundert abgerissen. Es war ein Ziel, das ukrainische Volk seine Vergangenheit vergessen zu lassen. Auch jetzt hängt das Damoklesschwert über dem Dom. Zunächst scheint es, als ob das Schicksal der Domes der Beweihrung von Satschiplanka gleichgültig sei. Als aber die Partielibrokrate, traditionslose Menschen, planen, den Dom abzurufen, regt sich die Seele der Einwohner, der Arbeiter und Intellektuellen. Es erweist sich, daß der Dom mit seiner Schönheit und seiner geschichtlichen Bedeutung doch im Unterbewußtsein der Menschen lebt. So entwickelt sich ein heftiger Kampf zwischen den Dogmatikern, den Erben des Stalinismus, und den Arbeitern und Intellektuellen.

In diesen Kampf sind auch die Ereignisse des alltäglichen Lebens der Personen des Romans eingeflochten sowie deren Ringen um die nationale und soziale Gerechtigkeit in der sowjetischen Gesellschaft. Kompositionell zeigt der Roman keinen erkennbaren Anfang; er verliert sich in weiter geschichtlicher Ferne und findet auch keinen Schluß. Es bleibt unbekannt, ob der Dom abgerissen wird. Aber das Volk vertraut auf die unzerstörbare Vergangenheit und die aus ihr wachsende Zukunft.

Im Roman finden wir keine Hinweise, wobei die Gesellschaft kommen. Und doch wird die Frage gestellt: Warum müssen ukrainische Kulturdenkmäler von Weltbedeutung verschwinden, wenn die Basilika-Kathedrale auf dem Roten Platz in Moskau bestehen bleibt? Die Frage deutet die Antwort an: Immer wird sich ein Exilmo finden, der den Tropenbewohnern einschlägt, wie sie sich in der Hitzeperiode verhalten sollen. Diejenigen, die statt der Muttersprache die vulgäre Mischung von Ukrainisch und Russisch verwenden, werden im Roman verportet. Hontschar zeigt, daß den Arbeitern am Dnepr der ukrainische Nationalstolz eigen ist. Einer der Romanhelden erklärt, der Mensch sei nur deshalb ein Mensch, weil sein Bewußtsein sich auf die jahrhundertlange Vergangenheit erstreckt.

Auch die Probleme der Zukunft nationaler Kulturen werden im Roman behandelt. Der ukrainische Patriotismus stehe mit den Aufgaben des Kommunismus und den Lebensinteressen der Menschheit in Einklang, so schreibt Hontschar, aber als Traum dringt die Geschichte in die Wirklichkeit und leitet die Gedanken der Jugend.

Er entwirft ein Bild von der Lage auf dem Lande. Die Männer arbeiten in der Industrie oder sind zum Wehrdienst eingezogen. Im Dorf bleiben in der Überzahl nur Frauen und ohne Liebe und Familienfreuden alternde Mädchen zurück. Unmöglich ist es, die Kolchose ohne obrigkeitliche Genehmigung zu verlassen. Man erhält hierfür keinen Paß. Vor den Leser tritt das erschütternde Bild eines irritierten Mädchens, das auf dem Viehof arbeiten muß und von dem dort bestimmten Brigadier in zynischer Skrupellosigkeit um seine Traumvorstellungen von echter Liebe betrogen wird. Verspottet und gehetzt, ohne Paß, flieht es aus der Kolchose nach Satschiplanka. Hier baut es illegal und „vogelfrei“, nahe dem Selbstmordgedanken.

Der Roman ist voller Reflexion. Die Ingenieure diskutieren; der junge Ingenieur Romko sagt dem Studenten Mykolko: „Wir leben alle in einer zynischen Epoche. Die Mütter haben uns unter dem blutigen Tierkrazzeichen geboren. Meinst du, das bleibt ohne Einfluß auf unsere Weltanschauung?“ Man spricht über die Unsicherheit der ganzen Welt. Wird die Menschheit nicht immer mehr absinken in materielle Interessen? Werden Gefühle und Glaubenskraft arm werden? Was ist Unsterblichkeit, und die Wege zu ihr? Warum sind bei uns die Menschen so böse? Was wird aus der Kunst, der letzten Zufluchtsstätte für die Freiheit? Manche Antworten sind nur gedeutet. Inzwischen ist Hontschars „Dom“ ein Teil der illegalen Literatur.

JURIJ BOJKO-BLOCHYN

Фотокопія статті Ю. Бойка-Блохіна “Спалений роман.
“Собор” Олесь Гончара – література з України”